

Obzor

SUBOTA, 6. ožujka 2021. broj 906

KULTURA, DRUŠTVO, ZNANOST

O STANJU NA BALKANU, ODNOSU NARODA I POJEDINCA I 'SMRVLJENIMA'

Kolektivno, ne vidim izlaz iz nereda, barem ne u bliskoj budućnosti. Međutim, na individualnoj razini stvari stoje malo drukčije. Jer kada su posrđeni pojedinci, ova drama povjesne predodređenosti ponekad prelazi u viši stupanj lucidnosti i u dublje razumijevanje funkciranja povijesti. Svi jest o tome da ste "smrvljeni" povijesnu zasigurno uzrokuje patnju, ali također čini da bolje vidište i više razumijete. To je možda jedan od razloga zašto, u svoj vojni političkoj i ekonomskoj nesigurnosti, regija daje tako dobre umjetnike i pisce. Pisanje i umjetnost su dobra terapija za taj osjećaj "smrvljenosti"

ROBERT DANIČIĆ

FILOZOF ROĐEN U RUMUNJSKOJ DANAS JE AMERIČKI SVEUČILIŠNI PROFESOR, REDOVITI SURADNIK PRESTIŽNIH NOVINA I ČASOPISA, OD NEW YORK TIMESA NADALJE. OVAJ INTERVJU, VOĐEN PUTEM ELEKTRONIČKE POŠTE, POČELI SMO ZA NJEGOVA BORAVKA U VARŠAVI, GDJE JE DOVRŠAVAO NAJNOVIJU KNJIGU, A ZAVRŠILI KAD SE VEĆ PREMESTIO U BONN

Costica Brădatan

50 Večernji list, subota, 6. ožujka 2021.

Neuspjeh nam pokazuje da je smrt uvijek blizu, a povijest borba za prevlast nad drugima

“ POSTOJE LI DANAS LJUDI KOJI POKAZUJU ‘ORGANSKO SUOSJEĆANJE SA ŽRTVAMA’? MORAJU POSTOJATI ČAK I AKO IH NE VIDIMO. DAPAĆE, TO ŠTO IH NE VIDIMO, TO MOŽE BITI NEIZRAVAN DOKAZ DA POSTOJE. ŠTO GOD RADILI, TI LJUDI MORAJU BITI DISKRETNI. NE MOŽETE SPAŠAVATI SVIJET I SEBE DOGAĐAJIMA NA FACEBOOKU UŽIVO”

ROBERT DANIČIĆ

Prošle su dvije godine kada je kod nas pojavila se prva Crna gora kupljana u Srbiji u kojoj su život i ljudi Seljanović ukras popisana na mreži. A svaki dan u sredini dana je Branimir Pofuk, njegov život i mrtvina. Razgovarao je sa Branimirom Pofukom, branimir.pofuk@večernjilist.com

Smrt je nešto najdragocjenije što je dano čovjeku. Stoga je najveće bezbožstvo ne znati je iskoristiti. Umrijeti loše. Ovim citatom iz "Težine i milosti" Simone Weil počinje knjiga "Umrijeti za ideju" rumunjsko-američkog filozofa Costice Bradatana, koju nam je na hrvatskom kraju preveo podarila izdavačka kuća TIMpress u prijevodu Dijane Bahtijari i Hrvoja Gračanina. Junaci su knjige s podnaslovom "Filozofija kao opasan poziv", između ostalih, Sokrat, Hipatija, Giordano Bruno, Thomas More, Gandhi, Jan Patocka... ali i filozofija sama, ona i onakva koja se bavi pitanjima života i smrti. Costica Bradatan, rođen u Rumunjskoj, danas je američki sveučilišni profesor, redoviti suradnik prestižnih novina i časopisa od New York Timesa nadalje. Ovaj intervju, voden putem elektroničke pošte, počeli smo za njegova boravka u Varsavi, gdje je dovršavao svoju najnoviju knjigu, a završili kad se već premjestio u Bonn, u kojem se priprema za pisanje slijedeće. Osoba je u svakom slučaju vrijedna predstavljanja široj javnosti, a s obzirom na temu njegove kod nas objavljene knjige, posebno zanimljiv u vremenu obilježenom tolikim smrtimi.

Costica je rumunjska verzija imena Konstantin, zar ne? Recite nam nešto više o mjestu i okolnostima svog rođenja, vašoj obitelji i preseljenju u Ameriku.

U pravu ste, moje ime je deminutiv od Konstantin, i to, moram dodati, pomalo urnebesan. U Rumunjskoj vas s ovakvim imenom ne mogu shvatiti ozbiljno. To je možda jedan od razloga zašto sam napustio zemlju. Ponekad je lakše promjeniti državu nego ime. Drugdje je to ime egzotično. Ljudi mu se ne smiju jer su prezauzeti pokušavajući ga pravilno napisati i izgovoriti. Šalu na stranu, smatram se sretnim i blagoslovljennim što sam dobio priliku napustiti Rumunjsku na vrijeme. Cioran je običavao reći da je napuštanje Rumunjske bilo najinteligentnije što je učinio i ja se u tome s njim potpuno slazem. Rumunjska je poput soli. Mala je koliciна potrebna i ukusna, a kad je ima previše, uništava sve. Dugoročno je nezdrava i može vas ubiti.

Kada ste dakle napustili Rumunjsku i koja vam je bila prva destinacija?
Iz Rumunjske sam otišao 2000.

godine u Englesku, gdje sam radio doktorat, a kada sam ga završio, tri godine poslije, preselim sam se u Sjedinjene Američke Države. Naravno, ovdje je mnogo teže pitanje je li Rumunjska ikada otišla iz mene, ali bojim se da na njega ne bih znao odgovoriti.

Koje ste prve misli ili riječi u svom djelovanju prepoznali kao filozofske? Ili je filozofija došla u vaš život poslovne?

Moji filozofski počeci više nisu likuju na farsu. Kada sam krajem 1980-ih bio u srednjoj školi, putuđu postanem tvornički radnik, htio sam izazvati samog sebe i učiniti nešto gotovo nemoguće. Odlučio sam položiti prijamski ispit na pravnom fakultetu. Beskrnjom mudrošću ondašnjih rumunjskih komunističkih funkcionara, uvjet za upis bio je da morate biti sposobni napmetati naučni tisuću dva udžbenika. Doslovno svaku stranicu, odlomak, baš sve, uključujući tablice i grafikone. Ako ste mogli sve to progratići i preživjeti, tako su oni rezonirali, imali ste želju da odvjetništvo. Jedna od te dvije knjige bio je udžbenik iz filozofije, ako se tako može nazvati komplikacija marksističke propagande i osrednjih, loše napisanih i parolama natpravljene filozofske knjige. Ali, u tome je i bila poanta: Ako sam htio sam sebe izazvati kako spada, morao sam se kazniti učenjem svega tog napamet, ne usprkos tome što je bilo neprovjerojivo, nego baš zbog toga. Pokušao se da sam dobar u samokaočivanju, nešto se mnomo dogodalo: otvarao se moj apetit baš za ono što je taj udžbenik izrugavao, za filozofiju. Nakon nekoliko godina odstao sam od prava i otisao na drugi prijamski, ovaj put na filozofskom fakultetu. Da tada je komunistički režim već bio srušen i rane 1990-e su bile dobar trenutak za studij filozofije u Rumunjskoj. Želim je biti u takvom neredu da vas je samo filozofija mogla sprječiti da potpuno ne izgubite razum. Filozofija – vrhunsko ludilo.

To što je smrť u fokusu vaše knjige podsjeća me na činjenicu da je demokratizacija u Rumunjskoj, za razliku od ostalih komunističkih zemalja, počela smrťu diktatora. Koliki su utjecaji na taj proces imali brzo sudjelje i pogubljenje Ceausescuovih?

To je bio iznimno divljački čin koji nije imao nikavke veze s pravdom, nego hitnom potrebom Rumunjaju samogorčizmom. Više od dva desetljeća Rumunji su bili potpuno podčinjeni tom malom čovjeku, dopustili mu da ih ponizava i siluje, svaki dan nekoliko puta. I sada su napokon mogli uzvratiti udarac. Njihova je gesta rodena ne iz dozostojanstva, već iz poniženja. Rumunji su se nadale da će to krvoproljeće oprati i njihovu smrtonosnu. Ali nije. Divljačto Ceausescuova završetka bilo je savršena replika divljana njegova režima, ali nisam siguran da je uspjelo istjerati Rumunje iz sramotne prošlosti. Ona je još tamo. Ako posjetite Rumunjsku, vidjet ćete je na njihovim licima. Ja je vidim kad god se pogledam u ogledalo.

Vidite li način da se pobegne od te prošlosti, kakva ne moći samo Ru-

položaj između Rusije i Nijemaca, mjesto kroz koje uvijek prolaze svi novi putovi. Uvijek smo gubili. Doista zamjeram povijest, ili možda geografiju, koja se prema ovoj zemlji tako ponašala. Nema sumnje, tako mora biti – da ćemo biti smravljeni, da ćemo se pokušati otgnuti od mesta na kojem ćemo i da nikada nećemo uspijeti. To je naša sudbinica.

Uvidite, ona je "sudbinica"! Ako neto sumom Kiešlowskog nije mogao pronaći rješenje, kako ja da ga nadem?

Kolektivno, ne vidim izlaz iz neređa – barem ne u bliskoj budućnosti. Međutim, na individualnoj razini stvari stoje malo drukčije. Jer kada su posrjeđi pojedinci, ova drama povjesnice predodređeno ponekad prelazi u viši stupanj lucidnosti i u dublje razumijevanje funkcionaliranja povijesti. Sviđest o tome da ste "smravljeni" posljednje zasigurno uzbroke patnju, ali također čini da bolje vidite i više razumijete. To je možda jedan od razloga zašto, u svoj vojni politički i ekonomski nesigurnosti, regija daje tako dobre umjetnike i pisce. Pisane i umjetnost dobara su terapija za taj osjećaj "smravljenosti".

Je li u akademskim filozofskim kru-govima bilo lustracije?

Na početku su bile neke čistke, ali prilično plahne i loše zamisljene i od njih je bio brzo odstalo. Dok su 1990-ih, strasti još bile uzavrele, od nekih se profesora tražilo da napusti fakultet, ali su se za nekoliko godina, kad su se emocije ohladile, vratili. Rumunjska, napokon, nije Njemačka. Mi se prilagodavamo svim vrstama ponasanja, tolerantni smo i puni razumljivanja, opraćamo sve grijehove, čak i prije nego što su počinjeni. Mi smo izmisili moralni relativizam mnoga prieđe nego što su filozofi i naslutili je tako što uopće moguće. Nietzsche je rekao da bi smrt Boga bila užasna tragedija jer bi tada naš moral ostao bez temelja. Rumunji time nisu bili impresionirani i nisu mogli vidjeti tragediju: ionako nikada nisu previše upotrebljavali moral. Iako su možda vjerovali u Boga (ali i to je diskutabilno), nikada nisu vjerovali u moral.

U vašoj sam knjizi prepoznao i neku vrstu kritike filozofije shvaćene i prakticirane samo na akademski način, a ne kašnica života. Je li taj dojam ispravan?

Filozofska smrt – "umiranje za ideje" – prirodno je ishod filozofskog života. Samo netko tko utjelovljuje svoje ideje u vlastitom životu, u svakodnevnim odnosima sa svijetom i drugim ljudima, moći će umrijeti za njih. Od akademskih filozofa možemo očekivati da rade štosta, ali ne i da. Bože sačuvaj, umiru za svoje ideje. Razlika između tva dva pristupa je koliko i sama filozofija. Sokrat je utjelovio svoje ideje u svom životu i svojoj smrti. Tako i Diogen i drugi, dok se vrlo ugledan niz filozofa, od Aristotela do današnjih akademskih filozofa, zadovoljava same podučavanjem svojih ideja, a ne nužno i njihovim utjelovljivanjem. Neki su primjeri unebesno smiješni. Seneka, na primjer. U spismu je do neba hvatala siromaštvo, dok je u svom svakodnevnom životu bio multimilijunaš, agresivni kamarat, Neronov spin-doktor i što još sve

ne. Imao je toliko zemlje da više ni sam nije znao koliko. U usporbi sa Senkom, današnji su filozofski licemjeri mala djeca.

Jesu li filozofi, po vašem mišljenju, obvezani da budu živi primjeri, propovjednici, a po potrebi čak i muče-nici svojih ideja?

Mislim da je ovde „obvezu“ i preslab i prejak pojam. Preslab jejer ono što osjećaju filozofi, o kojima pišem u knjizi, više sliči prisilji: oni jednostavno ne mogu činiti drukčije. A prejek iz istog razloga: oni odgovaraju unutrašnjem pozivu, a ne nekoj vanjskoj društvenoj zapovijedi ili obvezi. Međutim, kada se jednom odluće, više ih ništa ne može zaustaviti. Ne živjeti u skladu sa svojim idejama oni bi vidjeli kako izdaju samih sebe. Ali, oni za svoje ideje neće umrijeti na propovjednički način, nego, ako je ikako moguće, diskretno i neuobičljivo.

Stalni ste komentator LA Timesa za "Kako gledate na kohabitaciju religije i filozofije?"

Religija je, ili bi trebala biti, vrlo važna za filozofiju. Bilo je koko glavno filozofsko pitanje – kako oni kažu "života i smrti" – dobiva na težini proučavanjem na temelju religiozne pozadine kojoj je izvorno pripadalo; ono je tako vitalnije i autentičnije nego kad se izvadi iz svoga prirodnog konteksta i sečira kao čisto akademski teme. Blijka koja raste u svom prirodnom staniju i prešana bijuka u herbariju dvije su različite biljke. Trebiti isključivo "filozofski" pitanje koje se rodilo u religiji i stoljećima je bilo dio vjerskog života: ljudi ne znači samo manjiti nepravdu tom pitanju. To može biti i recepta za neuspješni: kada neće doći do srži problema, o čemu se zapravo tu radi. Sto tiči znanstvene strogosti, filozofi bi, ako ništa drugo, trebali religiju shvatiti svjetiljno. Bez obzira na to vjeruju li osobno ili ne (a pogotovo ako ne vjeruju), bavljenje religioznom samo će ih učiniti boljim, pravim filozofima. Osobno (ne)vjerenje rješenje filozofa je nevažno. Važnije je njegova sposobnost da slijedi vitalnu vezu između filozofskog problema i okoline iz kojeg je proizašao, sposobnost da prouči biljku što je moguće dublje i da je ne ubije.

Na jednome mjestu uzimate Tolsto-

Naše se izbjegavanje smrti ne samo intenzivira već se i stopilo s nečim puno starijim: našom naivnom potragom za besmrtnošću. Možda danas živimo dulje, ali i daje umiremo, kaže Bradatan

Od akademskih filozofa možemo očekivati štošta, ali ne i da umru za svoje ideje

samo lijepe stvari, na primjer to kako se, da se vratim na transhumanizam, možemo otkupiti od smrti uz prave uređaje i prilagodbe te tome slično.

Ne sjećam se kada je posljednji put mišljenje nekog filozofa doшло u udarne vijesti, za razliku od epidemiologa, ekonomista, sociologa, pa čak i psihijatra... Je li glas filozofa prigušen u aktualnim globalnim raspravama i donošenju odluka o našoj svakodnevnci?

Možda je u bolje tako. Liječnici obično znaju o čemu govore. Patako i mnogi ekonomisti. Pa čak i neki sociologи. Ali filozofi? Ako se ni o jednom važnom pitanju ne mogu složiti među sobom, kako bi mogli u bilo što uveriti druge? Stvarno, zašto bismo uopće trebali vjerovati filozofima?

Je li "Umrijeti za ideje" knjiga o sve-cima filozofije? Jesu li ljudi opisani u njoj i njihove smrti vaši osobni uzori ili ih možda predlaže kroz uzore živ-jenja i umiranja za filozofiju?

Nisu toliko sveci koliko ljudi koji se ističu na polju na kojem se mnogi ističu. Takvi ljudi, kada se pojave, promjene uobičajen tijek povijesti. Postoje neki jasni obrasci u intelektualnoj povijesti: misilac, zato što je važan i utjecajan, na kraju osnova škola koja promiće njegove metode i vokabular i tako ovječiće spomen na sebe. Njegova se učenja prenose s generacije na generaciju. Zato imamo kantizam, hegeljanstvo, marksizam, itd. A to je drugi obrazac, ne postoje odgo-varanje škole, ali vrlo utjecajni misilici poput Pascala, Nietzschea ili Kierkegaarda, koji ne moraju imati svoje metode i vokabular, na kraju jednako snažno utječe na druge. Sve se to mijenja, kad filozof ubiju zbog njegovih ideja. Tu više nemačko racionalan postupak, u kojem se vjerni učenici brinu o nasljeđu svog učitelja, ponavljaju njegove metode, jezik i slično, već gotovo potpuno tračionalam: sljedeće generacije su prisiljene na određeni način odgo-voriti filozofu mučeniku. Njegova nasilna smrt gurne ih u određeni položaj i prisilju ih da prema njemu zauzmu stav najdubljeg poštovanja. Dakle, nije stvar u tome da ih odaberete za "uzor". Ovdje zapravo nemate puno izbora.

Jedna od junakinja vaše knjige je aleksandrijska filozofinja Hipatija koju su ubili kršćani. Je li njena smrt primjer kako su kršćani u jednom trenutku od spremnosti davaju vlasitog prešli na spremnost oduzimanja tudeg životu zbog vjere?

Tako izgleda. Kad su kršćani prije 313. godine puštili da budu mučeni zbog svoje vjere, činili su to jer su vjerovali da je njihov Bog jedini pravi Bog, a vjera jedina autentična vjera. Kako su mogli izdati jedinog, pravog, autentičnog Boga? Nakon što je Rimsko Carstvo privratio njihovu religiju, počeli su progoniti druge iz potpuno istog razloga: njihov Bog bio je jedini pravi Bog, a kršćanstvo jedina autentična vjera i kako ti pogani, nevjernici i heretici mogu ne pokoriti mu se?

Vidite li u suvremenom svijetu likove poput Jana Patočke, žrtve komuni-stičke tortura u Čehoslovačkoj, ili Si-mone Weil, koja se izglađila do smrti zbog svog, kako piše, "organiskog suočenja sa žrtvama" bilo kakvih oblika nepravde ili izrabljivanja?

Moraju postojati čak iako ih ne vidi-mo. Dapaće, to što ih ne vidi-mo, to može biti neizravan dokaz da postoje i rade svoj posao. Ako bi se pojavili i pokazivali na televiziji i vlastitim YouTubem kanalima, bas i ne bi imali "organiskog suočenja" sa žrtvama i potlačenima. Imali bi samo očajničku potrebu za samopromocijom. Što god radili, ti ljudi moraju biti diskretni. Ne možete spašavati svijet i sebe dogadajima na Facebooku uživo: "Sutra od 17 sati bavit ćemo se isku-pljjenjem izgubljenih duša. Članovi ostvaruju popust. Dovedite prijatelja i dobit ćete dodatni popust."

▶▶ **INTERVJU COSTICA BRADATAN**

Što točno hvalite u knjizi "In Praise of Failure" (Pohvala neuspjehu) koju ste upravo završili?

Želim pokazati da je neuspjeh nešto što apsolutno zaslužuje pohvale. Neuspjeh je bitan za smo što jesmo, a način na koji se odnosimo prema njemu nas definira, dok je uspjeh prolazni dodatak koji ne otvara puno o nama. Možemo živjeti bez uspjeha, ali živjeti bismo ni za što kad se ne bismo pomirili sa svojom konačnošću i nesigurnošću, sa svojom nesavršenošću i smrtnošću, što su sve epifanije neuspjeha. Ako je život u kozmičkoj zapletenosti oblik bolesti, naše ozdravljenje može doći samo od neuspjeha. Možda ćete se iznenaditi, ali neuspjeh vam može spasiti život. Jednostavno morate pomno pratiti neuspjeh i naučiti ćete sve što možete naučiti o sebi, svijetu i svome mjestu u njemu. Neuspjeh otkriva pukotine u tkivu postojanja i umutar nas samih. Pokazuju da cijela ljudska povijest nije ništa drugo nego neprestana borba za prevlast nad drugima. Neuspjeh otkriva da su naše političke i društvene institucije (čak i najbolje među njima) uvijek nesigurni, privremeni i nesavršeni aranžmani. Pokazuju koliko nerazumnii mogu biti zahtjevi društva prema svojim članovima, koliko su hirovita njegova očekivanja, koliko su plitki njegove prosudbe. Neuspjeh nas otkriva samima sebi, tjeraj nas da ruba postojanja i pokazuje nam koliko je smrt uvijek blizu. Neuspjeh je najbolji od svih učitelja, najučinkovitiji od svih gospodara; koristi se grubim metodama, ali to je uvijek odlika dobrog poučavanja.

Vaš je sljedeći projekt knjiga o Diogenu Cirkiku i onome što bi on mislio o današnjem intelektualnom svijetu. Je li to vaš način da kažete što mislite o tom svijetu i je li to ona nova priča koju ste obećali u posljednjoj rečenici knjige "Umrijeti za ideje"?

Nisam siguran da to priča koju sam obećao, ali mislim da je to priča koju svakako vrijedi ispričati. Diogen nije bio samo buntovnik i odmetnik, već arhetip svih buntovnika i odmetnika. Uvijek je - zbog principa i osobnog pozива - išao protiv struje i to ga dasas, u našem dobu totalnog konformizma, čini tako važnom figurom. Naslov knjige je "Protiv konformizma" (Against Conformity). Ključno je da uvijek postoji netko tko ide protiv struje kako bi upozorio na mogućnost postojanja drugih perspektiva i načina postupanja ili kako bi bio primjer. Posao odmetnika, neistomišljenika može biti nezahvaljan i neugodan, ali je njegova društvena, politička i kulturna funkcija od živote važnosti. Neistomišljenici su često rubni likovi koje na kraju nose zig "parije" ili "gubitnika". Ipak, ironično je da upravo zahvaljujući njihovu postojanju i ustrajnosti zajednice čuvaju određenu mjeru raznolikosti mišljenja, svježine diskursa i intelektualne dinamičnosti.

"Umrijeti za ideje" završava pripisom naslovljenim "Umrijeti s osmijehom". Ali, kad sam vas pitao zašto ste na svim fotografijama tako ozbiljni, redki ste mi: "Ne vjerujem u osmijehivanje. Čemu se uopće možemo smiješiti?" Znači li to da je naš život, sasvim borbama, pokušajima i promasajima, tragedija koja se tek na samom kraju pretvara u komediju?

Pa, vi ste to rekli. Puno je načina smijanja, zar ne? Neki od njih su bučni, pa čak i vulgarni, dok drugi ne uključuju nikakvu vanjsku manifestaciju. A kad se smijete kozmičkoj farsi, ne možete to činiti glasno. Najveći, najozbiljniji smijeh je uvijek tih. Toliko tih da ga je zapravo teško razlikovati od najveće tuge.